

Utak és tévutak, 1918–1920

1917. április 6-án az Amerikai Egyesült Államok hadba lépett az antant oldalán. Ezt követően megkezdődött a kiapadhatatlan mennyiségű hadianyag, ellátmány és a mintegy kétmillió katona áthajózása Európába, ami eldöntötte az első világháború kimenetelét. A központi hatalmak veresége immár csak idő kérdése volt. Az orosz front 1917-es összeomlása, majd az 1918. március 3-ai breszt-litovszki béke azonban lehetővé tette, hogy március végén a teljes német haderő rázúduljon a nyugati frontra, és kicsikarja a végső győzelmet. A támadás azonban elakadt, július 18-án pedig megindult az antant sikeres ellentámadása. Kudarccal végződött az olasz fronton a Monarchia haderejének 1918. június 15-én indított offenzívája is. Legkésőbb ekkor minden politikai és katonai vezetőnek látnia kellett volna, hogy a háborút, sajnos, elvesztették, és ekként kellett volna cselekednie. Ha a központi hatalmak vezetői 1918 nyarán – a januárban meghirdetett wilsoni elvekre hivatkozva – elrendelik hadseregeik fegyveres visszavonulását országaik határaitra, s ott védelmi vonalakat építenek ki, másként alakul a történelem. Ez ismét hitet és erőt adott volna az elcsigázott katonáknak, látva, hogy a haza védelme mellett kormányaik minden erőfeszítést megtesznek a fegyverszünet és a béke megkötéséért. Nem így történt, s a háborús vezetők képtelenek voltak politikájukon változtatni mindaddig, amíg a végső összeomlás keltette népharag el nem söpörte uralmukat.

Magyarországon hasonlóan alakult a helyzet. Bár 1918. október 17-én Tisza István a Parlamentben elismerte, hogy ezt a háborút elvesztették, ennek ellenére október 22-én Károlyi Mihály hiába követelte párja nevében, hogy a magyar katonaságot hozzák vissza az országba. A kérdéssel az Országgyűlés még tárgyalni sem volt hajlandó. Október 23-án este lemondott a Wekerle-kormány, s az addigi politikacsinálók október 31-éig képtelenek voltak új kormányt alakítani. Eközben – október 24-én – a Piavénál megindult az olasz haderő sikeres támadása.

Az őszirózsás forradalom és az első köztársaság

Az 1918. október végi válságos napokban az ország kormány nélkül sodródott. Az elégedetlenség, a kiábrándultság egyre nagyobb méreteket öltött, tüntetés tüntetést követett, s végül – október 31-én reggel – IV. Károly nevében József főherceg az ellenzéki pártok által október 24-én megalakított Nemzeti Tanács elnökét, Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké, aki a Függetlenségi és 48-as Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Polgári Radikális Párt politikusaira támaszkodva alakította meg a kormányát.

A forradalom győzelme reménységgel és lelkesedéssel töltötte el az embereket. A Károlyi-kormány azonban hihetetlenül nehéz feladat elé került. A társadalmat feszítő ellentétek összebékítése, a nyomor enyhítése, az általános elégedetlenség lecsillapítása, mindeközben a győztesek oldalára került szomszédaink területreblő törekvéseinek az elhárítása csak nemzeti összefogással sikerülhetett volna. Azonban már a kormányalakítás másnapján, november 1-jén hatalmas és felháborodott tüntetés kérte számon, hogy a kormány az előző napon miért tett esküt a királynak, továbbá követelte a köztársaság azonnali kikiáltását. Károlyi felkereste József főherceget, s közölte: két lehetőséget lát, a kormány lemond, vagy a király felmenti esküje alól. A főherceg határozottan elutasította a lemondás gondolatát, majd a királlyal telefonon folytatott tárgyalást követően IV. Károly beleegyezett a kabinet eskü alól való felmentésébe. Ezt követően a kormány a Nemzeti Tanács új elnöke, Hock János előtt tett esküt.

A történetekkel és annak kilátásba helyezésével, hogy az államforma kérdésről a rövidesen összehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés fog dönteni, a hangulatot átmenetileg sikerült lecsillapítani.

A kormány kemény kézzel állította helyre a rendet, és szüntette meg a fosztogatásokat és rablásokat. Polgárőrséget, nemzetőrséget szervezett, amelyek fegyveres tagjai rendszeresen járőröztek. A rendőrség és a csendőrség mintegy ezer tetten ért fosztogatót, rablót lőtt agyon.

November 3-án írták alá a padovai fegyverszüneti szerződést, amely elrendelte a Monarchia haderejének visszavonását az 1914-es határokra, majd annak teljes leszerelését. Ezt azonban a győztesek nem úgy értelmezték, hogy a magyar határ lenne a demarkációs vonal, amit november 4-én nyilvánvalóvá is tettek azzal, hogy a szerb csapatok átkeltek a Száván. Ennek hírére a Károlyi-kormány november 4-én úgy határozott: tárgyalni kell a balkáni antant haderő erre hajlandóságot mutató főparancsnokával. A Franchet d'Esperey tábornoknak küldött táviratban emlékeztettek arra, hogy Magyarország Padovában a fegyverszünetet az antanttal megkötötte, amelynek értelmében – a kormány távirata szerint – „a magyar határ a demarkációs vonal”. A győztesek azonban nem így gondolták, s a szerb csapatok november 5-én parancsot kaptak, hogy a románokat megelőzve foglalják el Temesvárt, és vegyék birtokukba a Marostól, Szabadkától és Bajától délre eső területeket.

A november 7-ei belgrádi tárgyaláson a francia főparancsnok megalázóan fogadta a „vesztéseket”, közölve: Magyarország a németekkel együtt ment a há-

borúba, s velük együtt fog bűnhődni. A küldöttséggel pedig csak azért áll szóba, mert Károlyi gróf a vezetője. A Franchet d'Esperey által átadott fegyverszüneti katonai szerződés a déli és délkeleti demarkációs vonalat a Maros mentén, valamint Szabadka, Baja, Pécs és Szigetvár fölött húzta meg a Dráváig. Az ettől délre eső területeket a kormány kénytelen volt kiüríteni. Károlyi és Jászi, akikkel a tábornok külön is tárgyalt, annyit értek, hogy a szerződésbe bevették: a kiürítendő területeken a magyar közigazgatás a békeszerződés aláírásáig a helyén marad. Ezt azonban a bevonuló szerbek semmibe vették, s a magyar közigazgatást felszámolták. Sikertelenül csökkenteni a szerződés gazdasági követeléseit, s törölni azt a pontot, hogy a győztesek a polgári irányítást is átvehetik azokon a területeken, ahol a kormány nem tudja fenntartani a rendet, ami a nemzetiségi területek elszakítását könnyítette volna meg. Elérték továbbá, hogy Magyarország fegyverben tarthat 8 hadosztályt, azaz mintegy 100 ezer katonát, ami elég lehetett volna szomszédaink területre való mohóságának a csillapítására.

Időközben a hadügy-minisztérium államtitkára elkészítette és november 8-án nyilvánosságra hozta tervezetét, miszerint a kormány nem szereli le az öt legfiatalabb korosztályt, a 18–22 éveseket, ami közel 100 ezer katonát jelentett. Ez egybevágott a belgrádi megállapodással, tehát november 9-én a kormány elfogadta a tervezetet, mire a pacifista hadügyminiszter, Linder Béla tiltakozásul lemondott. Az új hadügyminiszter, Bartha Albert pedig kellő eréllyel és szakértelemmel látott hozzá a hadsereg újjászervezéséhez.

Eközben a kormánynak hatalmas feladatot jelentett a frontokról hazaözönlő katonák fogadása és családjaikhoz való visszajuttatása. Ennek során november végéig 700 000, december közepéig 1 200 000 katonát szereltek le, akik a megérkezésükkor meleg ételt, a rendes járandóságaikon kívül további tíznapi zsoldot, ha kellett vonatjegyet, sőt a rongyokban érkezők ruhát is kaptak. A harcterekről hazatért katonákról Károlyi november 2-án a következőket mondta: „ha lehetséges volna mindnyájukat a szívemre szorítanám, minden magyar katonának szeretném külön-külön megköszönni azt az önfeláldozást, amellyel eddig a harc téren küzdöttek” (Károlyi, 249–250). A kormány nem volt ellenséges a hadsereggel szemben, s a tévhitekkel ellentétben nem oszlatta fel a zárt alakzatban hazatérő egységeket, hanem igyekezett az új hadseregbe beilleszteni. A bomlasztó tevékenységet a szélsőbaloldali agitátorok, azaz a kormány ellenfelei folytatták a Katonatanács vezetésével. Az is elgondolkodtató, hogy ha ezek a katonák olyan harcra készen érkeztek haza, mint ahogy erre később néhány parancsnok emlékezni vél, miért széledhettek szét néhány fiatal, nyálas szájú agitátor zagyva szónoklatára?

A leszerelés kapcsán arról sem lehet megelégedezni, hogy ezt nemcsak a padovai és belgrádi diktátumok írták elő, de közbiztonsági és politikai szempontból is fontos volt, hogy a frontokról hazatérők fegyvereiket leadják. Ellenkező esetben folytatódik a kóbor fegyveres csoportok rablóbankákba szerveződése, nem is szólva arról, hogy ezeket a szélsőbal is igyekezett fegyveres osztagaivá alakítani.

1918. november 9-én kikiáltották a német, 12-én pedig az osztrák köztársaságot. Erre Magyarországon is felerősödött a köztársaság követelése, amelynek kikiáltását nem lehetett tovább halogatni. Ezért a Nemzeti Tanácsot kiegészítették a politikai pártok, az érdekképviselői szervezetek, az egyházak és a vidéki nemzeti tanácsok képviselőivel, és az így létrehozott több mint ötszáz főből álló Nagy Nemzeti Tanácsot ideiglenes nemzetgyűléssé nyilvánították, s október 16-ára összehívták. Eközben a főrendiház küldöttségének javaslatára IV. Károly lemondott a magyar államügyekben való részvételéről, s elismerte azt az államformát, amelyet a nemzet választ.

A köztársaság kikiáltásának a napján, november 16-án délelőtt összeült az 1910-ben megválasztott országgyűlés két házának utolsó ülése. Ezen a képviselőház feloszlatta önmagát, a főrendiház pedig berekesztette tevékenységét.

1918. november 16-án 11 órakor az Országház kupolacsarnokában összegyűltek a Nagy Nemzeti Tanács küldöttei, valamint számos érdeklődő, köztük a volt országgyűlés tagjai is. A gyűlést Hock János a Nemzeti Tanács elnöke nyitotta meg, majd Nagy György, a Nemzeti Tanács jegyzője ismertette az I. számú néphatározatot, miszerint „Magyarország minden más országtól független népköztársaság”. A „népi” jelző használata azért is fontos volt, mert a szélsőséges szocialisták már ekkor szocialista köztársaságot követeltek. Ugyanakkor a Nagy Nemzeti Tanács felhatalmazta a népkormányt, hogy az alkotmányozó gyűlés összehívásáig néptörvényeket alkosson. A köztársasági elnök személyéről Károlyi javaslatára nem döntöttek, hogy az államfőt majd az alkotmányozó gyűlés választhassa meg.

A határozathozatal után Károlyi mondott beszédet, aki mindvégig a Tisztelt Nemzetgyűlés megszólítást használta, s évszázados érvénnyel határozta meg az „ifjú magyar köztársaság” programját, amely „egyben nemzeti, egyben demokratikus és szociális tartalmú” (Károlyi, 257). Eztán kivonultak az Országház főbejáratának teraszára, hogy szóljanak a mintegy 200 ezres ünneplő tömeghez.

A háborús szenvedések és vereség után, az őszirózsás forradalommal és a köztársaság kikiáltásával talpra állt a magyar társalom, s az új kormányzat a nemzeti gondolat, a demokratikus szabadságjogok és a szociális igazságosságra való törekvés jegyében egy korszerű és emberséges Magyarország megteremtéséért kezdett munkálkodni.

A forradalmi kormány eddigi tevékenységével és a köztársaság kikiáltásával a magyar társadalom döntő többsége egyetértett. A katolikus püspöki kar november 20-ai nyilatkozata szerint az eddigi „átalakulást a püspöki kar meleg, hazafias érzéssel fogadta, azt fenntartás nélkül elismeri, és biztosítja a magyar népköztársasági kormányt, hogy a nehéz viszonyok közt a független, önálló Magyarország kiépítésében minden erejével támogatni fogja” (Károlyi, 392).

November közepére egyértelművé vált, hogy a magyarországi nemzetiségek mindenáron el akartnak szakadni. Miután a szerbek az antant jóvoltából megszállhatták az áhitott magyar területeket, a csehek sem maradtak tétlenek, és november 8-án betörték a Felvidékre, hogy birtokba vegyék az október 30-án

hozzájuk csatlakozott „Szlovákia területeit”. A magyar kormány – mivel a belgrádi megállapodás az északi határt érintetlenül hagyta – tiltakozott. Ezzel együtt a magyar katonai egységek kiszorították a Felvidékről a cseh alakulatokat. A fegyelmezetlen magyar alakulatok egy része azonban szétszéledt, s a csehek ismét előretörték. Egy a frontról zárt alakzatban hazatért, és a hadügyminiszter által a Felvidékre irányított tüzérezredet Vácott szélsőbaloldali agitátorok megállították, majd rábeszélyték a katonákat, hogy menjenek haza; az ezred szétszéledt, a Felvidék védtelenné vált.

A hadsereg újjászervezését mindenekelőtt az tette lehetetlenné, hogy a 18–24 év közötti korosztályok nem vették komolyan a katonáskodást, s a szélsőbaloldali bomlasztók hatására általánossá váltak a fegyelmezetlenségek és a parancsmegtagadások, sőt a magasabb leszerelési segélyt, azaz pénzt követelő megmozdulások is. Jászi Oszkár hiába javasolta, hogy a 2 év katonai szolgálatot vállaló falusi fiataloknak adjon a kormány tíz hold földet, s akkor lesz elég katonája. A szociáldemokraták többsége ezt határozottan elutasította, azon tantételeikre hivatkozva, hogy a parasztkatonaság politikailag megbízhatatlan és könnyű prédája az ellenforradalomnak. Ráadásul a szociáldemokraták célja a magántulajdon megszüntetése, nem pedig új magántulajdonosi réteg létrehozása.

November 13-án és 14-én a Jászi Oszkár vezette magyar küldöttség Aradon sikertelen tárgyalásokat folytatott a románokkal, akik egyértelművé tették, hogy a románok lakta területek el akarnak szakadni Magyarországtól. Ezt a Romániával való egyesülésüket kimondó 1918. december 2-ai gyulafehérvári határozattal meg is erősítették. Ezen a napon kezdte meg a román haderő a Belgrádban kijelölt vonalig való előrenyomulását, és elfoglalta Marosvásárhelyt.

Közben az antant Budapestre érkezett katonai küldöttségének vezetője, Vix alezredes december 3-án átadta a Felvidék kiürítését követelő jegyzéket. Ez alatt a csehek Budapesten félrevezető tárgyalást kezdtek a magyar kormánnyal, s a prágai követ december 6-án megállapodott Bartha hadügyminiszterrel a magyar-szlovák demarkációs vonalról, amely – az első bécsi döntéshez hasonlóan – a két nép közti nyelvhatár lett volna. Miközben Bartha kiadta az ettől északra eső területek kiürítéséről szóló parancsot, a csehek semmisnek nyilvánították a megállapodást, mert megtudták, hogy Párizs a Duna-Ipoly-határvonalat fogja államhatárnak tekinteni.

A Felvidék kényszerű kiürítése kapcsán Károlyi miniszterelnök közleményt adott ki, miszerint a kormány „a magyar népköztársaság nevében ünnepélyesen kijelenti, hogy e kényszerűséggel szemben az ország semmiféle jogáról le nem mond” (Juhász Nagy, 349). A Pozsonyba és Kassára küldött távirataiban pedig megismételte, hogy a kormány ezekről a városokról soha sem fog lemondani. Ebben a válságos helyzetben segíthetett volna, ha van a Felvidéken egy kicsi, de ütőképes magyar haderő, amely lassítani tudja a kiürítést, s talán a nyelvhatárnál meg is állítja.

A hadsereg egységeinek szétzüllesztésében meghatározó szerepük volt az egyre jelentősebb erővel rendelkező kommunistáknak, akik november 24-én

Kun Béla vezetésével megalakították a Kommunisták Magyarországi Párját, s a Moszkvától kapott 12 millió koronából hatalmas propagandát fejtettek ki. A háború után nélkülöző embereket teljesíthetetlen ígéretekkel kápráztatták el, a közjük álltaknak pedig „fizetést” adtak. A Károlyi-kormány megdöntésére készülve egyik legfontosabb feladatuknak tartották a hadsereg újjászervezésének megakadályozását.

A kommunista bomlasztás leghatásosabb szervezete a Pogány József vezette Katonatanács volt. December elejétől egyre erőteljesebb támadásokat indítottak Bartha hadügyminiszter ellen, akinek határozott újjászervező munkája eredményesnek látszott. (Tiszti és egyetemi zászlóaljok, székely és alföldi huszárezredek, s a csapatállomány 25%-ának altisztekkel való feltöltése.) Mindezt rágalomokkal, lefizetett ügynökök aknamunkájával, sőt a miniszter ellen szervezett fegyveres merénylettel igyekeztek ellehetetleníteni. December 12-ére pedig megszervezték, hogy 8 ezer fegyveres katona tüntetése követelje a hadügyminiszter lemondását.

Károlyi a hangulat lecsillapítása érdekében tudomásul vette Bartha menesztését, azzal viszont nagy hibát követett el, hogy a szociáldemokrata miniszterek határozott követelése ellenére sem menesztette a Katonatanács gátlástalan ellenőreit, Pogány Józsefet.

Miközben a kommunisták lehetetlenné tették a hadsereg újjászervezését, folytatódott a cseh és román területablások. Miután Párizs elfogadta demarkációs határnak a Duna-Ipoly-Ung vonalat, a csehek birtokba vették a területet. Ez ellen Károlyi többször is tiltakozott, majd hangsúlyozta: „a magyar kormány a cseh fegyveres megszállást igazságtalan, erőszakos cselekedetnek minősíti, az ellen ismételten tiltakozik, és kijelenti, hogy sem hallgatólagosan, sem kifejezetten sohasem ismeri el a cseh-szlovák állam igényelt szuverenitását ezekre a területekre” (Juhász Nagy, 352).

A cseheknek adott területabló engedélyekkel párhuzamosan – 1918. december 12-én – a román haderő is engedélyt kapott a franciáktól, hogy a Belgrádban megállapított határvonalról előrenyomuljon a Máramarossziget-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalig.

Erdély katonai helyzete – az ország többi részéhez hasonlóan – siralmas volt. December 8-án a kormány Kratochwill Károly ezredest nevezte ki az erdélyi katonai kerület parancsnokává, aki Kolozsváron alig több mint másfélszáz fegyelmetlen katonát talált. Azonban a román fenyegetés árnyékában és a fővárosi kommunista agitátoroktól távol sikerült katonákat toborozni, valamint a frontról hazatért és Bartha hadügyminiszter parancsára a Szatmárnémeti térségében elszállásolt marosvásárhelyi 22. ezred katonáival kiegészülni. Ez a székely hadosztály első egységeit képező katonai erő már képes volt a románok előretörését lassítani, akadályozni.

Ez azonban csak azért lehetett eredményes, mert az újabb területabló követeléseket még Vix alezredes is igazságtalannak tartotta. Ezt jelezte is Párizsba, majd Károlyival megállapodott abban, hogy a magyar csapatok az állásaikban

maradnak, s ugyanerre szólította fel a románokat is, továbbá megtiltotta nekik, hogy megakadályozzák a december 22-ére, Kolozsvárra hirdetett magyar nagygyűlés megtartását. Az ezen összegyűltek pedig a román fenyegetés ellenére kimondták, hogy fenn kell tartani a magyar államközösséget.

A történetek után a románok és az őket támogató franciák tárgyalásra kényszerültek, és „csak” a Nagybánya–Kolozsvár–Déva vonalig nyomultak előre. A románok azonban semmisnek tekintették a megállapodást, és a mintegy 40 ezres román haderő folytatta előrenyomulását. Ezt állította meg az immár hadosztállyá fejlődött magyar katonaság a Csucsá–Királyhágó–Szinérváralja vonalon. Időközben a román támadó erő 180 ezresre nőtt, ennek további előrenyomulását pedig maga Franchet d’Esperey tábornok tiltotta meg, így a románok megálltak a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá vonalon.

A folytatódó területablások, valamint a kommunisták és szélsőbaloldali csatlósáik belső aknamunkája következtében felerősödtek a kormányon belüli ellentétek. A kommunistákkal szembeni határozott fellépést követelő Batthyány Tivadar belügyminiszter Bartha távozásakor szintén lemondott, s rövidesen követte Lovászy Márton kultuszminiszter is. Ugyanakkor a kormány az újabb területablások miatt nem írta ki a választásokat, mert úgy gondolta, hogy ha az ellenőrzése alatt álló maradék területeken megrendezi a választást, ezzel közvetve elismeri a területablásokat.

Az 1919. január elejére kialakult kormányválság következtében január 8-án lemondott a Károlyi-kormány. Nem volt azonban államfő, aki az új miniszterelnököt kinevezze, ezért a Nemzeti Tanács január 11-én Károlyi Mihályt ideiglenes köztársasági elnökké nyilvánította, aki Berinkey Dénes addigi igazságügy-minisztert bízta meg az új kormány megalakításával.

Károlyi, aki államfőként is a külügyek irányítója maradt, nagy figyelmet fordított a béketárgyalásokra való felkészülésre. Bár 1918–19 fordulóján kezdték felismerni a szomorú tényt, hogy a történelmi Magyarország feldarabolása elkerülhetetlen, csupán az etnikai határok megőrzésére lehet remény, a Károlyi-kormányzat azonban mindvégig a történelmi ország megőrzésének szükségességét hangoztatta.

1918 decemberének elején a kormány létrehozta Magyarország területi épiségének védelmi ligáját, a TEVÉL-t, amelyet később csak Területvédő Ligának neveztek. Elnökévé Lóczy Lajos földrajztudóst választották, ügyvezető elnöke 1919 februárjától Teleki Pál lett, aki a kormány támogatásával egy hatvanfős munkacsoport élén készítette elő a béketárgyalások anyagát, így már 1919 februárjára elkészült a nevezetessé vált vörös térkép is.

1919. február 19-én Károlyi köztársasági elnök többek közt Lóczy Lajost, Teleki Pált, Pikler Gyula jogfilozófust és Ugron Gábort, a székely nemzeti tanács elnökét jelölte a Párizsba készülő békeküldöttségbe. Március elején a kormány létrehozta a Külügyi Tanácsot, amelynek Jászi Oszkár lett az elnöke, aki abban állapodott meg Károlyival, hogy ha „Magyarország földarabolására kerül sor, két elvhez fogunk ragaszkodni: a népszavazáshoz és a szabad kereskedelemhez

a régi és az elszakított területek között. Ha ez sem sikerült, utolsó kompromisszumként legalábbis a népszavazáshoz kötjük magunkat. E nélkül nem írunk alá békét” (Jászi, 101–102).

Mivel Magyarországnak nem volt önálló külképviselete, a győztesek elutasítása miatt nem tudott kapcsolatokat kialakítani. József főherceg a kormány kérésére hiába írt levelet rokonának, V. György brit uralkodónak, választ sem kapott. A győztes országok kormányainak, majd a békekonferenciának küldött földrajzi, gazdasági, etnikai adatokkal, tényekkel alátámasztott magyar beadványok pedig miniszteri szintre sem kerültek, mert az ellenséges beállítottságú „szakértő” hivatalnokok iratárba rakatták valamennyit. Jellemző véleményüket egyikük így fogalmazta meg: „A szokásos magyar propaganda, a megszokott, bőségesen adatolt valótlanságokkal és pontatlan statisztikákkal” (Arday, 86).

A rendkívül súlyos kül- és belpolitikai helyzetben a kormány folytatta a reformokat megvalósító törvényalkotást. 1918. november 23-án tették közzé a választójogról, december 8-án a sajtószabadságról, 1919. január 5-én pedig az egyesülési és gyülekezési jogról szóló néptörvényeket. A békekonferenciára is tekintve elhatározták, hogy törvényben biztosítják a magyarországi nemzetiiségek önrendelkezési jogát vagy területi autonómiáját. Az első három törvény el is készült, a többire már nem maradt idő.

1919. február 8-án a kormány megalakította az Országos Munkaügyi Tanácsot, amelyben szerepet vállaltak a legnagyobb munkáltató szervezetek és a gazdasági élet ismert személyiségei. A Munkaügyi Tanács 5 milliárd korona beruházási kölcsönrel a gazdaság nyolc nagy ágazatában akart hozzákezdeni a termelés újjászervezéséhez, 400 ezer új munkahelyet teremtve.

1919. február 18-án tették közzé a földműves nép földhöz juttatásáról szóló törvényt, mely elrendelte az 500 katasztrális holdon felüli birtokok kártalanítással való kisajátítását és paraszti birtokokká felosztását. A családi parasztgazdaságokat pedig a nyugati típusú szövetkezeti rendszerrel akarták életképesekké tenni. Ennek megvalósítására szintén nem maradt idő.

A kormány február 18-ai ülésén Károlyi egy „felszabadító hadjárat” lehetőségét vetette fel, mert ha „a jog és igazság alapján nem tudjuk, fegyverrel a kezünkben készen akarunk állni arra, hogy létfeltételeinket visszaszerezhessük”. Ezt követően március 2-án elutazott Szatmárnémetibe a székely hadosztály meg szemlélésére, ahol megismételte, „hogya ha a párizsi békekonferencia a wilsoni elvek, a népek önrendelkezési joga és a megegyezéssel béke ellen döntene, akkor mi végső szükség esetén fegyverrel is felszabadítjuk ezt az országot” (Károlyi, 294).

Az eddigi sikertelen kísérletek után remény mutatkozott arra, hogy a kormány végre fel tud állítani egy hadsereget, miután a közvélemény pacifista hangulata – a területtráblások következtében – a honvédelem elfogadásának irányába módosult. Ehhez azonban meg kellett volna fékezni a Katonatanácsot és a kommunistákat, de erre a kormány – a szociáldemokraták jelentős részének ellenállása miatt – képtelen volt. Még február 20-a után sem tudtak élni az al-

kalommal, melyet a kommunisták által felheccelt tömegnek a *Népszava* szerkesztősége elleni, hét halálos áldozattal és sok sebesülten járó fegyveres támadása teremtett meg. A kommunista vezetőket letartóztatták, a párt helyiségeit bezárták, a *Vörös Újság*ot betiltották. A „szabad sajtó” egy része azonban a kommunisták sajnálatába kezdett, így a felháborodás gyorsan lelohadt, a kommunista vezetők pedig mint politikai foglyok a börtönből, helyhez kötöttek ugyan, de továbbra is szabadon szervezkedhettek. 1919. március 1-jétől ismét megjelenhetett a *Vörös Újság*, amelynek példátlan uszítása következtében a munkásság többsége március közepére a kommunisták támogatójává vált.

Mivel a kormány nem tudta megfékezni a kommunisták látványos előretörését, január közepétől a nemzeti jobboldali erők is egyre határozottabban adtak hangot a kormány iránti bizalmatlanságuknak. Ez viszont felerősítette sok szociáldemokratának a már eddig is minden nemzeti irányzatban ellenforradalmi készülődést szimatoló rögeszméjét. Február elején a kormány több jobboldali szervezetnél és személyiségnél is házkutatást tartott, majd közülük – a kommunisták letartóztatása után – többeket őrizetbe is vett.

A magyar társadalom politikai megosztottságát csak súlyosbította, hogy a kormány február végén döntött a régóta esedékes választás áprilisi megtartásáról. A választási kampány minden képzeletet felülmúló gyűlölködéssel kezdődött, ezért Károlyi köztársasági elnök március 4-ére pártközi értekezletet hívott össze, s „kérve kérte a pártokat, hogy normálisan folytassák le a választásokat, és azok eredményét ismerjék el, bárminő legyen is az” (Juhász Nagy, 457). E jámbor óhaj azonban süket fülekre talált a baloldalon. A *Népszava* a polgári pártok szervezkedését „fekete ellenforradalomnak” nevezte, március 12-én pedig azzal fenyegetett, hogy a „munkásság, ha legális úton nem viheti keresztül jogos kívánságát, más utat fog keresni”. Azaz ha nem győz, erőszakkal veszi át a hatalmat.

A kormány március 17-ei ülésén április 13-át jelölték ki a választás napjának, amelyen minden párt, így Bethlen István Nemzeti Egyesülés Pártja, valamint a kommunisták is indulhattak volna. A szocialisták jelentős része és a kommunisták által felheccelt tömegek azonban nemet mondtak a választásra. A nagyobb üzemek kommunista bizalmijai március 18-án Csepelen gyűlést tartottak, kijelentve, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége „letért az osztályharc útjáról”, ezért követelték: azonnal hagyják abba a választási előkészületeket, és kiáltásuk ki a proletárdiktatúrát. Egyben azt is elhatározták, hogy ha kell, erőszakkal szabadítják ki a letartóztatott kommunistákat, s fenyegetésük alátámasztására március 23-ára népgyűlést hirdettek az Országház elé.

A kommunisták és csatlósai – kihasználva a polgári demokratikus szabadságjogok adta lehetőségeket – hozzákezdték a polgári demokratikus rend megdöntésének előkészítéséhez. Március 19-én a nyomdászok elhatározták, hogy 20-ától sztrájkba lépnek. Ugyane napon a kommunisták mintegy tizenötezer tüntetőt vonultattak fel a szociáldemokrata Peidl Gyula vezette Népjóléti Minisztérium elé, eleve teljesíthetetlen követelések sorát adva elő. Hasonló események, föld- és gyárfoglalások zajlottak vidéken is.

1919. március 20-ára a szabadjára engedett kommunista és szélsőbaloldali népámítás és bujtogatás következtében Budapesten úrrá lett a zűrzavar. Mivel nem jelentek meg az újságok, a legvadabb rémhírek alakították a hangulatot.

Eközben a békekonferencia illetékes bizottságai március 18-ára kijelölték Magyarország leendő határait. Március 20-án Vix alezredes újabb követelést adott át Károlyi köztársasági elnöknek, miszerint a történelmi Erdély határán álló magyar csapatokat vissza kell vonni a Vásárosnaménytől, Debrecentől és Szegedtől nyugatra meghúzott vonalig, kiürítve az említett városokat is. Ezzel együtt megengedték, hogy a románok a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vonalig nyomuljanak előre.

A köztársasági elnök közölte az alezredessel, hogy a jegyzék elfogadhatatlan, s ha ezt a kormány aláírja, egy napig sem tarthatja magát.

Március 20-án délután ülésezett a Szociáldemokrata Párt vezetősége, s arról értesült, hogy nemcsak a sztrájkoló nyomdászok, de a vas- és fémmunkások, továbbá a katonák, a népőrök és más szakmák munkásainak a többsége is a kommunistákat követi. Böhm Vilmos azt javasolta, hogy a szociáldemokraták vegyék át a kormányt, s érzék el, hogy ezt a kommunisták hallgatólagosan támogatassák. Garami Ernő, a párt vezetője ezt lehetetlennek tartotta, mert a „bolsevizmus nem testvérpárt, hanem ellenpárt, amelyet magunk mögé állítani nem lehet” (Garami, 110). Azt javasolta tehát, hagyják, hogy a kommunisták egyedül vegyék át a hatalmat, rövidesen úgyis megbuknak. E kitérőre pedig azért van szükség, mert a kommunisták által elkábított tömegeket csak így lehet kijózanítani. E javaslatot azonban senki sem támogatta.

Délután öt órától ülésezett a kormány. Károlyi könnyezve számolt be a békekonferencia döntéséről, kijelentve: ezt a jegyzéket nem lehet elfogadni. Javasolta a kormány lemondását, valamint azt, hogy az új kormányt a legerősebb párt, a szociáldemokrata alakítsa meg, mert csak az lehet képes a fegyveres harc vállalására, valamint az anarchia és a bolsevizmus elkerülésére, a kommunisták semlegesítésére és a (szocialista) Internacionálé támogatásának megnyerésére. Böhm egyetértett Károlyival, Kunfi Zsigmond azonban, aki Garamihoz hasonlóan megértette, hogy a kommunistákkal való bármilyen megállapodás csak az egyesüléshez vezethet, határozottan kiállt a koalíciós kormányzás folytatása mellett. Garami és Peidl kijelentették, egy kommunisták által támogatott szociáldemokrata kormányban nem vesznek részt. Egyetértettek a kormány lemondásával a polgári miniszterek is, akiknek a munkáját a szélsőséges szocialisták már addig is akadályozták. Végül abban maradtak, hogy Károlyi köztársasági elnök a helyén marad, és másnap a békekonferencia követelését elutasító válasz átadása után kinevezi az új kormányt.

Károlyi gondolt arra is, mi lesz, ha mégsem sikerül a szociáldemokrata kormányt megalakítani. Ezért március 21-én délelőtt Ugron Gábor révén azt a kérdést intézte Bethlen Istvánhoz és a nemzeti ellenzéki pártok vezetőihez, hogy hajlandók-e szükség esetén megalakítani a nemzeti ellenállás kormányát? Bethlen nem adott határozott választ. Azt javasolta, hogy a Berinkey-kormány ne mondjon le, ugyanakkor nem zárkózott el a tárgyalás elől.

Bolsevista államcsíny, vörösteror, kommün

1919. március 21-én délelőtt tanácskozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége. Böhm azzal érvelt a kommunistákkal való megállapodás mellett, hogy a Vix-jegyzék elutasítása után bekövetkező háború esetére meg kell szüntetni az anarchikus állapotokat, ami csak úgy lehetséges, ha a kommunistákat megnyerik a kormány támogatására. Garami továbbra is ellenezte a kommunistákkal való egyezkedést, akik ha egyedül veszik át a hatalmat, biztosan megbuknak, a szociáldemokraták pedig újra a tömegek élére állhatnak.

A szociáldemokrata vezetőség tanácskozásával párhuzamosan tárgyalt a Gyűjtőfogházban ülő kommunistákkal Landler Jenő, aki a szociáldemokraták közül a legközelebb állt hozzájuk, és nem a kommunisták hallgatólágos támogatásáról, hanem a két párt közös kormányzásáról egyezett meg Kun Bélával.

Még tartott az MSZDP vezetőségének tanácskozása, amikor Landler azzal a felkiáltással lépett a terembe, hogy megvan a megállapodás. Ez a többség számára olyan felszabadult megkönnyebbülést jelentett, hogy még azt sem kérdezték meg, hogy az mit tartalmaz. Garami és társai megpróbálták gátat vetni ennek a vak áradatnak, de nem hallgattak rájuk. Egy szavazást ugyan ki tudtak kényszeríteni, de mindössze négyen szavaztak a kommunisták által támogatott kormányzás ellen: Garami Ernő, Peidl Gyula, Buchinger Manó és Propper Sándor. Landler ugyanis elhallgatta, hogy nem a kommunisták támogatásáról, hanem a közös kormányzásról szavaztak.

Március 21-én kora délután a szociáldemokraták tárgyalóküldöttsége ismét megjelent a Gyűjtőfogházban, ahol a kommunisták követelésére – a közös kormányzás mellett – megállapodtak a két párt egyesítésében is, *Magyarországi Szocialista Párt* névvel. Ezzel megpecsételődött az első magyar köztársaság, a magyar demokrácia és a magyar nemzet sorsa.

E tárgyalással egy időben Pogány József vezetésével összeült a Katonatanács, és csatlakozott a még ki sem kiáltott proletárdiktatúrához, készen állva a fegyveres beavatkozásra. Estefelé megszállták a Budapesti Rendőr Főkapitányságot, és átvették a rendőrség irányítását. A fővárosban katonák lövöldöztek és autókat koboztak el. Az egyik legerősebb szakszervezet, a vasmunkásoké bejelentette csatlakozását a kommunistákhoz. Az utcákon a győztes és kíméletlen antantból kiábrándult emberek követelték a proletárdiktatúrát.

Március 21-én délután 4 órától Károlyi elnökletével tartotta utolsó ülését a Berinkey-kormány. A jelenlevők közül csak Böhm hadügyminiszter tudott a kommunistákkal készülő újabb megegyezésről, de hallgatott. A két párt tárgyalásáról késve érkező Kunfi pedig félrevezette a jelenlevőket. Szavaiból azt lehetett kivenni, hogy az előzetes megállapodásnak megfelelően tiszta szociáldemokrata kormány alakul, amelynek névsorát a Munkástanácsban fogják összeállítani. Károlyi az addigiakat tudomásul véve megkérdezte a szocialista miniszterektől, hogy mikor nevezheti ki az új kormányt, de Böhm és Kunfi továbbra is hallgatott, viszont arra kérte a lemondott kormányt, hogy rendelje el Kun Béla és társai azonnali szabadon bocsátását, amit a kormány meg is tett.

Károlyi megismételte, hogy rövidesen kinevezi az új kormányt, s az is nyílt titok volt, hogy Kunfi lesz az új miniszterelnök. A köztársasági elnök azt is bejelentette, hogy másnap délelőttre kihallgatásra hívta a polgári konzervatív pártok vezetői, s a jelenlevő szociáldemokratáknak ez ellen sem volt kifogásuk.

A kormány ülését követően egy követségi tanácsos átadta Vixnek a Berinkey-kormány antant jegyzékre adott elutasító válaszát. Károlyi pedig a titkárával telefonáltatott Zichy Aladárnak, hogy a nála összegyűlt nemzeti és polgári pártok vezetőivel tervezett megbeszélése – a sikeres szociáldemokrata kormányalakítás következtében – tárgytalanná vált.

Garami Ernő – aki Peidl Gyulával együtt – szintén részt vett az utolsó minisztertanácson, de a két párt közti újabb tárgyalásról semmit sem tudott, az ülés után közölte Böhmnel, hogy minden párttiszttségéről lemond. Ekkor érkezett a hír, hogy megtörtént a pártegyesülés. Ezt követően Garami nemcsak tisztsegeiről mondott le, de kilépett abból a pártból, amelynek 20 évig a vezetője volt, bár Böhm és Kunfi is igyekeztek marasztalni.

A történetek ellenére a kormány tagjai abban a tudatban távoztak, hogy a köztársasági elnök hivatalban marad, aki közölte Kunfival, hogy őt fogja miniszterelnöknek kinevezni. Kunfi kitérő, de nem elutasító választ adott, sőt megígérte Károlyinak, hogy a Munkástanács ülése után – bármilyen késő legyen is – felkeresi, hogy az új kormány megalakulhasson.

A történetek után a köztársasági elnök Kunfi megígért jelentkezését várta. Vacsora közben belépett a titkára, és egy a köztársasági elnök lemondását tartalmazó nyilatkozatot mutatva azzal a meglepő javaslattal állt elő, hogy azt Károlyi írja alá, ám ő ezt megtagadta. Ekkor telefonon közölték vele, hogy a Munkástanács jóváhagyta a két párt egyesülését, és kikiáltotta a proletárdiktatúrát. Rövidesen arról is értesült, hogy a tudta és beleegyezése nélkül nyilvánosságra hozzák az előbb alá nem írt nyilatkozatát, miszerint lemond, és átadja „a hatalmat Magyarországnak népei proletariátusának”. Ekkor utasította titkárát, hogy telefonon tiltsa meg a közzétételt, de az már megtörtént. Károlyi a történeteket tudomásul vette, és visszavonult. Az államcsíny sikerült.

1919. március 21-én a három lehetséges megoldás közül a döntési helyzetben levő politikusok a legrosszabbat választották, mert a Szociáldemokrata Párt megtévesztett tömegeinek a támogatásával juttatták hatalomra a kommunistákat. (Ha marad a koalíciós kormány, tovább lehet tárgyalni, ha átengedik a hatalmat a kommunistáknak, ők abba rövidesen úgyis belebuktak volna.) A szociáldemokraták rossz döntésében szerepe volt annak, hogy a pártnak nem volt parlamenti képviselője, így nem voltak érdemi kapcsolatai a polgári politikusokkal. Ellentétben a parlamenti képviseléssel rendelkező német és osztrák szociáldemokratákkal, akik a magyarországihoz hasonló válsághelyzetben a polgári erőkkel összefogva szembefordultak a kommunistákkal, és megakadályozták hatalomra jutásukat. Nálunk viszont a szociáldemokraták döntő többsége a kommunistákkal való összefogás mellett döntött, amiben szerepe volt a képzelt jobboldali veszedelmekkel való riogatásnak, és az attól rettegő hisztériának. Jól

példázza mindezt Böhm Vilmos döntése, aki így számolt be a kommunistákkal való kormányalakítási tárgyalásukról:

„Este 8 órakor Kun Bélával az élen megjelentek a kommunisták. Szomorú, lesújtó és megdöbbentő hatást tett ránk az új vezérek bevonulása. Legtöbbjét nem is ismertük. [...] Az elkeseredés ösztönszerűségétől hajtva a régi szociáldemokrata vezetők a félreállítás gondolatával foglalkoztak. [...] Kun Béla kétségbeesetten kapacitált mindnyájunkat, hogy lépjünk be a kormányba. Nem volt bátorsága a kommunisták részéről még órákkal azelőtt is becsmérelt szociáldemokraták nélkül kormányt vállalni.” S mindezek után következett Böhm és társai végzetes tévedése: „Ellenérzésünkön végre győzött a jobb belátás. Kétségtelen volt, hogy a mi távozásunk a forradalom gyors bukásához, az ellenforradalom győzelméhez és végül polgárháborúhoz vezet” (Böhm, 261–262).

A szociáldemokraták többségének a valóságos helyzet rossz megítéléséből következő döntése azonban a céljaikkal ellentétes következményekhez vezetett. Mert épp a polgári és nemzeti demokraták ellenforradalmárrá minősítése, az eltúlzott képzelt veszedelmektől való félelem következtében meghozott szélsőséges baloldali döntés tette a későbbiekben lehetővé, hogy az 1918 végén még veszélytelen, de a kommunisták előretörése következtében megerősödött szélsőséges jobboldali erők – a kommunisták hatalomra jutása után – ellenforradalommal szerveződjenek. Ugyanakkor a szociáldemokraták segítségével létrehozott proletárdiktatúra a forradalmat nemhogy megmentette, hanem azt teljesen felszámolta, s a demokratikus köztársaság helyébe egy totális diktatúrát állított, amely a vörösteror alkalmazásával kiprovokálta a rá visszacsapó fehérterrort. Ennélfogva nemhogy elhárította a polgárháborút, hanem a vörösteror révén annak a kezdeményezője volt.

A kommün, a proletárdiktatúra hatalomra jutása történelmünk egyik leg súlyosabb úttévesztése volt, mert olyan zsákutcát jelentett, amely nagyon sok felesleges áldozatot követelt. Így az első köztársaság megdöntését követően hosszú időre lehetetlenné tette, hogy a magyarság visszatérjen egy demokratikus és emberséges társadalom megteremtéséhez.

Ha végigtekintünk az őszirózsás forradalom és az első köztársaság történetén, azt kell látnunk, hogy a világháborús vereség utáni reménytelenül nehéz helyzetben a magyarság talpra állt, s a botladozva induló új magyar kormány eljuthatott volna egy korszerű Magyarország megteremtéséhez, megalkotva az óhajtott választójogi, valamint földreformtörvényt, a szabad választáson alapuló parlamentáris demokráciát és a korábbinál szociálisan sokkal igazságosabb társadalmat. Ez esetben a magyar társadalom elkerüli a vörös-, majd a fehérterrort, s a polgárháborús küzdelem helyett minden erejét a háborús sebek gyógyítására és a békeszerződés hátrányos rendelkezéseinek a mérséklésére fordíthatta volna.

Ez a lehetőségünk még 1919 tavaszán is megvolt. Az április 13-ára kiírt választás tisztázhatta volna a politikai erőviszonyokat. A polgári pártok szövetségének, továbbá a Károlyi-párttal szövetkezett kispapoknak, valamint a szociáldemokratáknak a jó szereplése valószínűnek látszott, de a megválasztott

nemzetgyűlésben fontos szerepe lehetett volna a Bethlen István vezette Nemzeti Egyesülés Pártjának is. S az sem zárható ki, hogy a választás után vélhetően megalakuló baloldali-balközép kormány támogatottsága a nehéz belpolitikai helyzet és a békeszerződés aláírása miatt 1921-re, az új választás idejére megcsappan, így azt a Bethlen vezette jobboldal nyeri. A köztársaság ugyanis nem baloldali, hanem olyan, amilyenné a választók akarata teszi.

Nem így történt, de így vagy ehhez hasonlóan is történhetett volna, ha nincsenek azok a kis létszámú, de gátlástalan és erőszakos, a nélkülöző és joggal elégedetlen embereket hazug ígéretekkel és féktelen gyűlöletkeltéssel félrevezető kommunista és más szélsőbaloldali csoportok, amelyek a társadalom jelentős részét szembe fordították a demokratikus kormánnyal, s megakadályozták, hogy az karhatalmat és hadsereget szervezve biztosítsa a belső rendet, és fellépjen a szomszédok törvénytelen területfoglalásai ellen.

Az 1919. március 21-én létrejött kommunista rendszer, amely Magyarországi Tanácsköztársaságnak nevezte magát, mindenben a bolsevikok példáját követte, s vakon hitt abban, hogy a kommunista világforradalom a küszöbön áll, amely megszüntet minden nemzeti, vallási, társadalmi és osztályellentétet, s e szép új világban majd csak felszabadult és nagyszerű emberek lesznek. E mesébe illő célt azonban – a marxista-leninista tanítás szerint – csak proletárdiktatúrával lehet elérni, amelynek természetes velejárója a vörösterror. Ezért azt hatalomra jutásuk után gyorsan alkalmazták is, s bő négy hónapos uralmuk alatt mintegy 600 embert gyilkoltak meg.

A társadalmat és a gazdaságot íróasztal mellett kiagyalt elméletükkel működésképtelenné tették. Mindenekelőtt a magántulajdon akarták megszüntetni, ezért mindent szocializáltak, ami a létrehozott pártállami diktatúrában egyet jelentett az államosítással. A földosztás elmaradt, helyette a szocializált nagybirtokokon dolgozó cselédeknek olyan hatalmas munkabért ígértek, amit később eleve nem tudtak volna kifizetni. A nyomorgó szegénységet általában azzal kápráztatták el, hogy a gazdagoktól elvett javakat, lakásokat kiosztották közöttük. Arra a kérdésre, hogy mi lesz akkor, ha a gazdagoktól elvett javak elfogynak, a szocialista termelés majdani nagy eredményeire hivatkoztak. De ez is valószínűtlennek tűnt, mivel a szocializált gyárakban a termelékenység jelentősen csökkent.

A kommunisták egy csapásra meg akarták változtatni az emberek gondolkodását, ezért mindenekelőtt a vallás és az egyházak ellen indítottak hadjáratot, ami az emberek döntő többségét szembe fordította velük. A magyar társadalom többsége kezdettől gyanakvással fogadta a bolsevista rendszert, s miután egyre több embert aláztak meg a szegényektől a gazdagokig – szembe fordult vele. S emellett, hogy az ország belső rendjét teljesen felfogatták, és a társadalmat működésképtelenné tették, a békekonferencia számára elfogadhatatlan rendszer képtelen volt a magyarság érdekeinek nemzetközi képviselésére.

1919. március 26-án a békekonferencia brit javaslatra – hosszas viták után – elfogadta, hogy el kell ismerni az osztrák és a magyar kormányt. Eközben Ma-

gyarországon a kommunisták megdöntötték a köztársaságot, ezért az egyik velünk szemben elfogult brit szakértő szinte megkönnyebbülten jelentette: Budapesten nincs olyan kormány, amellyel együtt lehetne működni. A kommunista államcsíny tehát a vesztesékekkel kapcsolatos kedvező változás bekövetkeztének pillanatában lehetetlenné tette, hogy ezt az új helyzetet Magyarország kihasználhassa.

A bolsevizmus budapesti hatalomra jutása aggodalmat keltett Párizsban, s a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa Christian Smuts tábornokot küldte Budapestre a Vix-jegyzékben foglaltaknál jóval kedvezőbb ultimátummal. E szerint a magyar csapatoknak csak a Nagyecséd-Békéscsaba-Makó településektől 3-5 kilométerre keletre meghúzott vonalig kellett volna visszavonulni, miközben a román csapatok nem hagyhatták volna el addigi állásaikat, a Máramarossziget-Nagybánya-Csucsá vonalat. Április 4-én, a Keleti pályaudvaron folytatott megbeszélésen viszont Kun Béla ellenjavaslattal élt, mire Smuts elutazott.

Kun és társai szerencsétlen döntését követően, április 16-án a románok a békekonferencia felhatalmazásával megkezdtek előrenyomulásukat, és 30-án elérték a Tiszát. A román sikerek láttán április 27-én a csehek is támadásba lendültek Csap és Munkács irányába. Területfoglalásaikat pedig immár a magyar bolsevizmus elleni küzdelemnek állították be, amit Párizs is tudomásul vett.

1919. április 30-án a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa elfogadta a brit miniszterelnök javaslatát, miszerint Ausztriát és Magyarországot hívják meg Párizsba, hogy utólagos észrevételeket teheszenek a békeszerződések tervezetéhez. Magyarország kommunista kormányának azonban nem küldték el a meghívót.

A németek május 7-én, az osztrákok pedig június 2-án teheték meg észrevételeiket. Számunkra különösen tanulságos Ausztria esete. A szociáldemokrata Karl Renner kancellár vezette békeküldöttség ugyanis elérte, hogy visszakapják a délszláv államnak szánt Radkersburgot, Klagenfurt és környéke esetében pedig megkapták a népszavazás lehetőségét, ami a német többségű terület osztrák kézben maradását jelentette. Ugyanakkor Renner kancellár a Magyarországról fenyegető bolsevista veszélyre hivatkozva érte el, hogy az addig vitás nyugat-magyarországi területeket Ausztriának ítéljék.

A németek és osztrákok meghallgatása és az elfogadott módosítások után a kijelölt új határokat véglegesítették. S ez végzetesen megpecsételte a magyar békeszerződés sorsát.

Miközben az osztrákok eredményesen tárgyaltak Párizsban, a magyarországi kommunista hatalom hozzálátott, hogy hadsereget szervezzen a proletárdiktatúra védelmére. Ennek sikere abban rejlett, hogy a magyar társadalom már februárban kezdte felismerni: szükség van a fegyveres honvédelemre. Ezt a hangulatváltozást azonban a köztársaság kormánya – az idő rövidsége miatt – már nem tudta kihasználni. S miután a románok előretörték a Tiszáig, a csehek pedig Salgótarjánt és Miskolcot fenyegették, egyre többen jelentkeztek a hadseregbe, a volt tisztek pedig kényszerbehívókat kaptak. A kommunisták természetesen

megszüntették a Katonatanácsot, hiszen arra csak a polgári kormány hadsereg-szervezésének a megakadályozása végett volt szükség.

A Tanácsköztársaság vörös hadseregének tavaszi hadjárata azonban eleve reménytelen vállalkozás volt, s csupán Magyarországot tette ellenszenvesebbé a békekonferencia előtt. Bár elismerésre méltó a magyar katonák felvidéki sikersorozata, Párizs végül a magyar egységeket visszaparancsolta a már kijelölt határok mögé, a románok elleni szerencsétlen támadás pedig alkalmat adott arra, hogy a román haderő a proletárdiktatúra megdöntésének ürügyén bevonuljon Budapestre, s Magyarország jelentős részét megszállja és kirabolja. Ilyen szégyenletes és szörnyű fejlemények a köztársaság fennmaradása esetén nem következtek volna be.

Miközben a németek és az osztrákok a tárgyalóasztalnál értek el némi eredményt, Magyarországon a vörös-, majd a fehérterror váltotta egymást.

Ellenforradalom, fehérterror, restauráció

Mivel a proletárdiktatúra és a vörösterro kiprovokálta a fehérterro t, túlzottan megerősödtek azok a harcias jobboldali erők, amelyek lehetetlenné tették, hogy az ország a kommün bukása után visszatérjen a köztársasághoz, a parlamenti demokráciához. Peidl Gyula augusztus 1-jén megalakult szakszervezeti kormánya a kommunisták által megdöntött köztársaság visszaállítását tűzte ki célul, de őket augusztus 6-án távozásra kényszerítették, s Friedrich István kormányával indult az ellenforradalom. Augusztus 9-én Horthy Miklós altengernagy Szegeden létrehozta a nemzeti hadsereg fővezerségét, amelynek első különítménye Prónay Pál vezetésével már augusztus 3-án elindult a Dunántúlra, s ezzel kezdetét vette a fehérterror. Horthy augusztus 12-én érkezett Siófokra, s itt rendezték be a nemzeti hadsereg főhadiszállását.

A legkevesebb hatszáz áldozattal járó fehérterror alkalmazása nem volt kényszerű, mert a bukott kommunista rendszer vezetői elmenekültek, itthon maradt résztvevői pedig csak elvétve tanúsítottak ellenállást. A bosszúállás felesleges és keresztényietlen voltára már 1919. augusztus 22-én figyelmeztetett a katolikus püspöki kar Prohászka Ottokár által fogalmazott pásztorlevele: „Reakcióról tehát, mely elnyomást, véres viszonzást s üldözést jelent – mely kínzó kamrákért kínzó kamrákkal, vörösterro helyett fehérterro rral fenyeget, köztünk még szó se essék. A proletárdiktatúra emberségből kivetkőzött gonosztevőinek dicsőségére köztünk senki sem áhítozhatik!” (Prohászka, 348).

A fehérterror és a különítményesek megfékezésének szándékával 1919. október elején Beniczky Ödön belügyminiszter Andrassy Gyula, Bethlen István, Károlyi József és Batthyány Lajos grófok társaságában felkereste Siófokon Horthyt, s a küldöttség nevében szóló Andrassy arra kérte a fővezért, hogy szüntesse meg a tiszti századok önkényes garázdálkodását, nehogy ebből az országnak kára származzék. A megbeszélés azonban eredménytelen maradt, s a hónapo-

kig dülő fehérterror lehetetlenné tette a demokratikus irányzatok érdemi működését, és a legkorszerűtlenebb felfogású, restaurációra törekvő politikai csoportokat hozta helyzetbe.

A fehérterror kedvezőtlen külpolitikai hatására – 1920 márciusának közepén – a Párizsban tárgyaló Apponyi Albert is figyelmeztetett: „Belállapotaink ecsetelt züllésének hatása a mai, a szó teljes értelmében kényes pillanatban igen kellemetlenül érezhető, mert [...] azzal a végtelenül komoly jelenséggel találkozunk, hogy az országnak egyes tőlünk elveendőnek jelzett területein, ahol az általunk javasolt népszavazás feltétlenül kedvező eredményt ígért, a hangulat ellenünk fordult, aminthogy természetes, hogy megszűnik annak az államnak attraktív ereje, amely a polgárok elemi közszabadságait megvédeni képtelen s ahol a törvény uralmát az egyéni erőszak kérdésessé teszi” (Salamon, 223).

A katolikus egyház és az európai látókörű konzervatív politikai irányzatok mellett egy korszerű politikai kibontakozást szerettek volna a megdöntött köztársaság támogatói: a kommunistákkal szembenálló szociáldemokraták, valamint a polgári és nemzeti demokraták. Ilyen megoldást szorgalmaztak a győztes nagyhatalmak is. Garami Ernő 1919. augusztus 11–12-én Bécsben tárgyalt a francia és az olasz követtel, valamint a brit főmegbízottal. „Valamennyien közölték velem, hogy az antant egy demokratikus alapokon nyugvó köztársasági kormányzatot látna a legszívesebben Magyarországon.” Augusztus második felében Garami Budapesten tárgyalt a polgári és nemzeti pártok képviselőivel, akik örömmel vették tudomásul egy nemzeti egységkormány megalakítását szorgalmazó javaslatát. A jelenlevők egymás után nyilatkozták, „hogy szívesen látnak most már hozzá a koncentrációs kormány megalakításához... Bethlen István volt az, aki a legélénkebben helyeselt” (Garami, 156–159). A hatalmához ragaszkodó Friedrich miniszterelnök azonban a megbeszélés néhány jobboldali résztvevőjét (Huszár Károly, Haller István, Rubinek Gyula) bevette a kormányába, így az új, valódi nemzeti egységkormány megalakítása nem sikerült, a fehérterror pedig további időt nyert. Pedig egy a békekonferencia által elismert és a legtöbb hazai politikai erőt tömörítő kormány gyors megalakulása szerencsésebb irányt szabhatott volna a magyar belpolitikának.

1919 őszén tehát Magyarország előtt nyitva állt egy korszerű politikai kibontakozás lehetősége, azaz a nemzeti gondolat, a parlamentáris demokrácia és a szociális igazságosságra való törekvés alapján álló társadalmi, politikai berendezkedés megteremtése. Ebben a szélsőbaloldali kommunistákon és a szélsőséges jobboldaliakon kívül mindenki megtalálhatta volna a helyét, s egyetlen demokratikus irányzat képviselőjének sem kellett volna emigrációba kényszerülnie. A folytatódó fehérterrorral megalapozott új és egyre erősödő szűklátókörű irányzat azonban mindenekelőtt a „rég jó világ” restaurálására törekedett. Erőszakos fellépésük következtében Magyarország ismét tévútra került.

Annak ellenére, hogy az 1918-as őszirózsás forradalom előtti állapotok visszaállítását célul kitűző erők mindjobban felülkerekedtek – a békekonferencia követeléseit Magyarországon képviselő brit diplomata, Sir Georg Clerk fenye-

getésére –, az önmagában is megosztott magyar jobboldal kénytelen volt beleegyezni a néhány baloldali személyt is magában foglaló nemzeti egységkormány megalakításába. Továbbá egy olyan választásba, amelyen – a Károlyi-kormány által kidolgozott választójogi törvény szellemiségének megfelelően – az ország népességének 39,7%-a részt vehet, köztük a nők is. (Ne feledjük el, 1918 elején Tisza István még a 20%-ot is elfogadhatatlannak tartotta.)

A Huszár Károly vezette nemzeti koncentrációs kormány 1919. november 24-ei megalakulása után – amelyből a szociáldemokraták a folytatódó fehérterror miatt januárban kiléptek – a békekonferencia meghívta Magyarországot a békétárgyalásra. Hazánk küldöttsége 1920. január 5-én utazott el Párizsba Apponyi Albert vezetésével. A magyar békeküldöttség januárt 15-én, 15 órakor vehette át a békefeltételeket, amelyekre másnap délután 3 órakor kellett válaszolnia. A január 16-án Apponyi által előterjesztett magyar álláspont és bizonyító anyag, mindenekelőtt a Teleki Pál által készített vörös térkép meghökkentette a békecsinálókat, akikhez korábban nem jutottak el a Károlyi-kormányzat tényekre alapozott beadványai. Egy svéd tudósító beszámolója szerint Lloyd George brit miniszterelnök úgy érezte magát, mint akinek hályog esik le a szeméről.

A magyar kormány – 1920. február 12-én átnyújtott válaszában, az Apponyi által korábban kifejtettekhez hasonlóan – az elcsatolni szándékozott magyar területek esetében a népszavazást javasolta. Győztes szomszédaink ez ellen rögtön tiltakoztak, ami közvetve bizonyítja az általuk előterjesztett dokumentumok valótlanságát s a népszavazás gondolatának jogosultságát.

A Kormányfők Tanácsának február 25-ei ülésén a brit és az olasz küldöttség azt javasolta, hogy vitát kell nyitni a magyar kérdésről, mert „a konferencia most kapta meg első ízben a magyar szempontokat” (Ormos, 379). A március 3-ai ülésen Lloyd George – az Apponyi által február 12-én átnyújtott magyar válasz iratainak és térképeinek alapján – felsorolta az egyes országokhoz csatolni szándékozott magyar csoportokat, s arra hívta fel a figyelmet, hogy a békeszerződés – szerinte – 2 700 000 magyart, azaz „a teljes magyar népesség egyharmadát” tervezi idegen uralom alá helyezni. Ez „nyilvánvaló igazságtalanság, amit helyre kell hoznunk” (Ormos, 380). A franciák tiltakozására pedig így válaszolt: „A magyarokat szemlátomást igazságtalanul kezelték; sohasem hallgatták meg; a szövetségesek munkája egyoldalú volt” (Ormos, 380).

Francesco Nitti olasz miniszterelnök szintén arra figyelmeztetett, hogy „a magyarok hatalmas tömegei élnek saját hazájukon kívül, és a Tanácsnak nem szabad elfelejtenie, hogy még a legyőzött nemzeteknek is joguk van az igazságos bánásmódhoz” (Romsics, 185). A franciák továbbra is elleneztek minden változtatást, az Egyesült Államok küldöttsége pedig ekkor már nem vett részt a békekonferencia munkájában.

A szenvedélyes vita után azonban a brit miniszterelnöknek rá kellett döbennie, hogy a békekonferencia – 1919 júniusában, a németek és az osztrákok meghallgatása után – a határokat már véglegesítette és kihirdette, s ebben ő maga is részt vett. Ezért 1920. március 7-én a brit külügyminiszter a franciák értékre adta, hogy a magyar határokat nem módosítják.

Joggal vetődik fel a kérdés, ha a magyar békeküldöttség által előterjesztett – és a valóságnak megfelelő – bizonyító anyag ilyen erőteljes hatást váltott ki 1920 februárjában és márciusában, ez nyilván nem lett volna kisebb hatású akkor sem, ha azt a meg nem döntött magyar köztársaság küldöttsége terjeszti elő az eredeti terveknek megfelelően – az osztrákokkal egy időben – 1919 júniusában, tehát még a tervezett határok véglegesítése előtt. Ráadásul a köztársaság békeküldöttsége hivatkozhatott volna a nemzetiségek teljes szabadságát, sőt autonómiáját biztosító magyar törvényekre, amelyeket – mint korábban láttunk – a kormány épp a béketárgyalásokra való előkészület részeként alkotott meg.

S volt még egy fontos különbség. 1919 nyarán Párizsban tartózkodott a Wilson elnök vezette amerikai küldöttség, amely a legmegértőbb volt a magyar kérdés iránt. Ezért valószínűsíthető, hogy a britekkel és az olaszokkal értett volna egyet. E feltételezést bizonyítja, hogy a békekonferenciáról 1919 decemberében kivonult Egyesült Államok – párizsi nagykövete révén, de a nyilvánosság mellőzésével – a magyar békeszerződés kérdésében is megtette utólagos észrevételét. Ez pedig a következő volt: „Az amerikai kormány szíve ellenére fogadja el azt a döntést, hogy nem írnak ki népszavazást a magyar határok végleges vonalának meghatározására. Úgy véli, hogy a határok számos vonatkozásban nem felelnek meg az etnikai követelményeknek, sem a gazdasági szükségszerűségeknek, és hogy jelentős módosításokat kellene rajtuk végrehajtani” (Ormos, 382–383).

Mindezek ismeretében több mint valószínű, hogy ha a magyar köztársaság békeküldöttsége 1919 júniusában megjelenhetett volna a békekonferencián, a tárgyalóasztal mellett a trianoninál jobb határokat érhetett volna el. Hogy ez nem így történt, azért elsősorban a köztársaságot megdöntő kommunisták és szélsőbaloldali csatlósaiak a felelősek. Az 1919-es kommunista uralom tehát a magyarság számára nemcsak társadalmi, de nemzeti tragédia is volt.

Visszatérve a belpolitikára: az 1920. januári (illetve a Tiszántúlon márciusban lebonyolított) választáson – amelyen a szociáldemokraták a fehérterror miatt nem vettek részt – az Országos Kiszgazda és Földműves Párt 103 képviselői helyet szerzett, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja pedig 86-ot. A maradék 13 mandátumon két kis párt és a pártonkívüliek osztoztak. A választást tehát a Nagyatádi Szabó István vezette párt nyerte, de a kormányalakításról kezdődő vitában a keresztény nemzeti politikusok körében fel sem merült, hogy Nagyatádi legyen a miniszterelnök. A kezdődő pártcsatározást Horthy január 30-ai hadparancsa zárta le: A „koncentrációs kormány megalakulását annak idején mint a nemzeti hadsereg fővezére közvetítettem az antant megbízottjával, és írásban vállaltam a felelősséget a jogrend fenntartásáért azon határozott kikötéssel, hogy ezen koncentrációs kormány vezesse az ország ügyeit a tiszta választások lezajlása után összeülő új országgyűlés megalakulásáig. E megállapodást csak úgy értelmezhetem, hogy a nemzetgyűlés megalakulása után egy ideiglenes államfőt választ, ennek a kezébe adja át a koncentrációs kormány mandátumát, s ezen ideiglenes államfőtől nyeri aztán megbízatását az új miniszterelnök. [...] A nemzeti hadsereg és a karhatalmak fegyelme és hazasze-

retete biztosítékul szolgál nekem arra, hogy feltett szándékomat minden körülmények között keresztülvigye” (Salamon, 217).

Miután a nemzeti hadsereg fővezére véget vetett a kormányalakításról kezdődő vitának, az államfői kérdés kapcsán napirendre került az államforma kérdése, ami az ellenforradalmi restauráció közepette, a keresztény nemzeti képviselők által meghatározott nemzetgyűlésben csak a királyság visszaállítása lehetett. S miután a győztesek megtiltották, hogy bármely Habsburgot államfővé válasszanak, a nemzetgyűlés 1920. február 28-án úgy döntött, hogy „az államfői teendők ideiglenes ellátására a magyar állampolgárok közül titkos szavazással kormányzót választ” (Salamon, 221). A kormányzóválasztás nagy esélyese Horthy Miklós volt, de nagyon sok aggály fogalmazódott meg vele kapcsolatban. Jellemző, hogy Huszár miniszterelnök még február 29-én is így győzködte a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának képviselőit: „Megértem a felháborodásokat, de vegyék tudomásul, hogy ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogják verni a nemzetgyűlést” (Salamon, 221).

A kormányzóválasztás előkészülete során a nemzetgyűlés belefoglalta az 1920. évi I. törvénybe, hogy az „ügynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. [...] Az Országos Törvénytárból az oda beiktatott ügynevezett néphatározat és néptörvények töröltetnek” (Salamon, 220). A köztársaságnak a proletárdiktatúrával való összemosásával, valamint a köztársaság idején alkotott törvények (szabadságjogok, választójog, földreform) érvénytelenítésével egyértelművé vált egy olyan ellenforradalmi konzervativizmus kialakulása, amely a későbbiekben sem volt képes reformkonzervatív válni. (Ne felejtjük: 1849 után a Habsburg „ellenforradalom” nem semmisítette meg az 1848. évi áprilisi törvényeket, csak megnyirbálta azokat.)

1920 tavaszán a már említett eredménytelen béketárgyalások után az ország vezetése elhatározta a békeszerződés aláírását. A döntést elősegítette, hogy a győztes nagyhatalmak egy kísérő levélben utaltak arra, hogy a későbbiek során mód nyílhat az igazságtalan határvonalak megváltoztatására. E levél azonban nem volt a békeszerződés része, így semmire sem kötelezett.

Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés elősegítette a belpolitika konszolidációját, azaz a restauráció folytatását. Mindenekelőtt a Kisgazdapárt földreform-törekvéseit kellett eljelentékteleníteni és a választójogot szűkíteni. Ez utóbbi volt a legfontosabb, mert 1922 tavaszán esedékessé vált az új választás. Ezért a Bethlen-kormány túl későn nyújtotta be az új választójogi törvénytervezetet, hogy a nemzetgyűlésnek ne legyen elég ideje a vitára, így a megbízatása lejártáig ne tudja az új törvényt elfogadni. Ennek következtében a miniszterelnök rendelettel módosíthatta a választójogot, amely a korábbi 39,7%-ról 29%-ra csökkentette a választásra jogosultak számát, kiegészítve azzal, hogy a választói körzetek kétharmadában visszaállította a nyílt szavazást, ami eleve biztosította a kormánypárti jelöltek győzelmét.

Az érdemi földreform elsikkasztása azt jelentette, hogy továbbra sem kezdődhetett el az ország több mint felét kitevő mezőgazdasági népesség polgárosodása, a földnélküliek és a törpebirtokosok felemelkedése, azaz a népességmegtartó családi gazdaságok kialakulása. A választójog megnyirbálása pedig a parlamentarizmust tette formálissá annak ellenére, hogy az 1920-as választás bizonyította, a magyar társadalom jelentős része politikailag érett a választójog gyakorlására, ezért keserűen vette tudomásul annak újabb szűkítését. Az ellenforradalmi konzervativizmus – jelentős gazdasági eredményei ellenére – képtelen volt arra, hogy idejekorán meghozott reformokkal korszerűsítse az országot, elejét véve a szélsőradikális irányzatok megerősödésének.

Az ellenforradalmi rendszer azonban nemcsak a belpolitikában jelentett tévutat, de a külpolitikában is irányt tévesztett. Tagadhatatlan, hogy a győztesek oldalára került szomszéd országokban felizzott a magyargyűlölet, és a kisantantba tömörülve mindent elkövettek Magyarország ellen. Ennek ellenére a magyar politikának a szomszédainkkal való szótértésre kellett volna törekednie, már csak az ott élő magyarság sorsa miatt is. Az ellenforradalmi politika azonban az ellenségeskedést választotta, ami jelentős részben járult hozzá a magyarság második világháborús katasztrófájához.

Végezetül foglaljuk össze röviden Magyarországnak az első világháborút követő útkeresését. 1918 novemberében az ország döntő többségének egyetértésével kikiáltották az első köztársaságot, mely biztosíthatta volna a társadalomnak a nemzeti gondolatra, a szabadságjogokra és a szociális igazságosságra épülő újjászerveződését. A köztársaságot megdöntötte a kommunisták vezette szélsőbaloldali államcsíny, amely a vörösterrorral zsákutcába kényszerítette az országot. Az életképtelen kommunista rendszer összeomlása után ismét lehetőség nyílt arra, hogy a magyarság a helyes utat választva visszatérjen a köztársasághoz. Ezt azonban a fehérterror kíséretében kibontakozó ellenforradalom megakadályozta, és egy szélsőségesen jobboldali, elavult konzervatív rendszert kényszerített az országra, amely a második világháború végéig fennmaradt. Az első világháború után megcsonkított Magyarország tehát – hosszas polgárháborús küzdelmet követően – utat tévesztett.

IDÉZETT IRODALOM

Arday Lajos: *Térkép, csata után*. Bp., 1990. Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Bp., 1990. Garami Ernő: *Forrongó Magyarország*. Bp., 1989. Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás*. Bp., 1989. Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Bp., 1945. Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért*. Bp., 1968. Ormos Mária: *Padovától Trianonig*. Bp., 1983. Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek 3*. Székesfehérvár, 1997. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Bp., 2001. Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás – 1918–1921*. Bp., 2001.